

LESZEK
KOŁAKOWSKI

PREZENTA
,
MITULUI

Cuprins

Din partea autorului	5
Cuvânt-înainte la ediția engleză	6
Introducere	7
I — Delimitări preliminare	12
II — Mitul în cercetarea epistemologică	20
III — Mitul în lumea valorilor	31
IV — Mitul în logică	48
V — Sensul mitului în iubire	59
VI — Mitul, existența, libertatea	67
VII — Mitul și contingenta naturii	78
VIII — Fenomenul indiferenței lumii	87
IX — Mitul în cultura analgezicelor	103
X — Permanența și fragilitatea mitului	135
XI — Concluzii	159

I

Delimitări preliminare

1 — Activitatea intelectului analitic, producător de știință, reprezintă, în cultura umană, organul de familiarizare practică în raport cu mediul fizic. Știința este o prelungire a fondului tehnologic al civilizației. În sens științific, „adevărat” este ceea ce are șansa de a fi aplicat în proceduri tehnologice eficiente. Ceea ce nu înseamnă că, în rezolvarea chestiunilor științifice, criteriile pe care le avem se raportează de fiecare dată la posibilitățile concrete de folosire practică a cunoștințelor dobândite; în schimb, aceste criterii, în forma lor generală, sunt construite astfel, încât să ne permită să respingem, din sfera științei legitime, tot ce nu are șansa de a fi aplicat din punct de vedere tehnologic. Gândirea uzuală și gândirea științifică, precum și limbajul, sunt corelate, în orientarea lor evolutivă de bază, cu supraviețuirea fizică a speciei.

2 — Întrebările și convingerile metafizice sunt sterile din punct de vedere tehnologic, neconstituind o parte a efortului analitic, nici o componentă a științei. Ca organ al culturii, ele sunt o prelungire a trunchiului mitic. Se referă la condițiile absolut primare ale lumii experienței; se referă la calitatea existenței ca întreg — spre deosebire de obiect; se referă la necesitatea întâmplărilor; tind să dezvăluie relativitatea lumii experienței și caută să dezvăluie o realitate necondiționată, în raport cu care devine inteligibilă realitatea condiționată.

3 — Întrebările și convingerile metafizice dezvăluie o altă latură a existenței umane, decât întrebările și convingerile

științifice, și anume latura care se raportează din punctul de vedere al intenției la realitatea non-empirică necondiționată. Prezența acestei intenții nu garantează existența referenților. Este doar o dovadă a unei necesități vii în cultură, pentru ca elementul la care se raportează intenția să fie prezent. Dar această prezență nu poate constitui, în principiu, obiectul demonstrației, deoarece însăși capacitatea de a demonstra este o facultate a intelectului analitic, orientat tehnologic, care nu trece dincolo de sarcinile sale. Ideea de demonstrație, introdusă în metafizică, se naște din confuzia între două surse de energie diferite, active în raportarea conștientă a omului față de lume: cea tehnologică și cea mitică.

4 — Să încercăm să descriem nevoia de a produce răspunsuri la întrebări supreme, adică metafizice, adică incapabile de a fi convertite la statutul de întrebări științifice. Înainte să analizăm sursele acestei nevoi în împrejurări prost conștientizate sau ne-evidente, legate de însăși situația durabilă a conștiinței umane în lume, să notăm împrejurările conștientizate la nivelul destul de comun și pe cele evidente la suprafața culturii. La nivelul respectiv, această nevoie poate fi descrisă în cel puțin trei moduri. Mai întâi, ca nevoie de a cuprinde în mod inteligibil realitățile empirice, adică nevoia de a trăi lumea experienței ca purtătoare de sens, prin raportarea ei la realitatea necondiționată, care leagă între ele fenomenele având o anumită finalitate. Ordinea finală a lumii nu poate fi dedusă din ceea ce în mod legitim poate fi considerat materia experimentală a gândirii științifice; nici nu poate crea o ipoteză legitimă, care să explice datele experienței. Susținerea acestui ordin constituie o interpretare inteligibilă a acestor date. Punctul de vedere ce refuză dreptul la o asemenea interpretare poate să însemne fie o respingere a întrebărilor supreme, adică paralizarea sau anestezierea acelei laturi a existenței umane, care se raportează la transcendență în mod intențional, fie o acceptare conștientă a absurdității lumii. Limbajul

care încearcă să atingă transcendența nemijlocit violează, de altfel fără efect, propria instrumentalizare tehnologică. Acest limbaj a țintit transcendența în miturile care au conferit sens realităților empirice și realizărilor practice prin relativizare. Organizarea mitică a lumii (regulile de înțelegere a realităților empirice ca fiind purtătoare de sens) e prezentă permanent în cultură. Obiecția potrivit căreia o asemenea organizare nu devine adevărată prin durabilitatea ei, nici prin realitatea nevoilor care o generează, nu are putere argumentativă pentru o conștiință cu o sferă dezvoltată, generatoare de mituri, deoarece aici nu se aplică adjectivele *adevărat* și *fals*. Nu avem de-a face cu o relație între judecată și situația pe care o descrie, ci cu relația dintre nevoie și sfera care o satisface. Degenerarea mitului a constat în transformarea lui în doctrină, adică într-o entitate care necesită și caută dovezi. Încercarea de a imita știința este forma în care se produce degenerarea credinței. Experiența de a face ca nevoia să fie dependentă de sfera de existență care o satisface nu poate fi contestată drept nelegitimă din punctul de vedere al cunoașterii științifice, atâta timp cât experiența diferă de procesul de justificare.

5 — A doua versiune a aceleiași nevoi de a răspunde la întrebări supreme este nevoia de a crede în durabilitatea valorilor umane. Valorile umane sunt personale din momentul în care evoluția naturii atinge punctul existenței personale. Dacă dispariția personalității e totală, valorile fixate în existența personală au o durată strict limitată la durata acesteia; dacă sunt moștenite în ipostaza obiectivată de colectivitățile umane, au o durată secundară, paralelă cu durata existenței acestor colectivități. Ansamblul de valori produse personal, adică ansamblul de valori generate de oameni, tinde, în acest caz, spre dispariția lor definitivă; cu alte cuvinte, efortul nostru, fie și prelungit prin efecte concrete dincolo de durata personală, se dispersează integral prin descompunerea existenței fizice, căci nici omenirea nu e veșnică, nici pământul pe care

ea trăiește. Convingerea cu privire la supraviețuirea personalității nu este, în acest caz, o afirmație, căci nu poate avea o justificare imaginabilă: e un mod în care se afirmă valorile personale. O asemenea afirmare are același gen de legitimitate, în cultură, ca și actele creatoare de mituri, în măsura în care ele sunt opera unei nevoi prezente în mod real.

6 — A treia versiune a aceleiași nevoi este dorința de a vedea lumea ca fiind continuă. Lumea se schimbă prin mutații, în punctele critice manifestând discontinuități. Din cunoașterea empirică a trăsăturilor ei constitutive, nu reușim să deducem, în punctele critice, trăsăturile constituirii: trebuie să stabilim separat că, în anumite condiții, trăsăturile constitutive manifestă noi calități ale constituirii; nu știm cum sunt alcătuite calitățile lumii organice în structura materiei neînsușite, în ce mod sunt preconizate trăsăturile inteligenței umane în atributele vieții. Intuim lipsa de continuitate a trecerii, adică bănuim că o asemenea trecere putea să nu aibă loc, datorită acelorași atribute ale stării anterioare (legile susțin că întotdeauna, în anumite condiții, se produc anumite fenomene, ele descriu ceea ce se întâmplă în mod real; nu conțin nici un fel de indicații cu privire la ce „trebuie” să se întâmple; pot, ce-i drept, să fie explicate ca particularități ale unor reguli mai generale, dar acele reguli mai generale nu depășesc niciodată — în fond, nu temporar — bariera concretului sau a „arbitrului” în sensul leibnizian al cuvântului). Transformarea cu caracter de mutație, dorim s-o înțelegem, în acest caz, ca pe un act de opțiune, care stabilește continuitatea. Transcendența capabilă de opțiune satisface nevoia de a vedea lumea ca fiind continuă. Prezența ei nu devine o ipoteză prin aceasta, deoarece gândirea științifică nu instituie obligativitatea continuității. Dorința de continuitate nu este, în acest caz, o rațiune care ar transforma mitul în teză, ci un motiv care ține de convingere.

7 — Menționând cele trei ipostaze în care apare nevoia de mit în stratul de suprafață al culturii noastre, le-am tratat ca pe trei versiuni sau variante ale aceluiași fenomen. În esență, se pare că același motiv comun se manifestă în toate trei: dorința de a imobiliza timpul fizic prin așternerea peste el a formei mitice a timpului, adică a acelei forme care ne permite să vedem, în curgerea lucrurilor, nu doar transformarea, ci acumularea, sau care ne permite să credem că în ceea ce a trecut se păstrează — în privința valorilor — ceea ce dăinuie; că faptele nu sunt doar fapte, ci cărămizi ale lumii valorilor, care pot fi salvate, indiferent de ireversibilitatea întâmplărilor. Credința într-o ordine supremă, ascunsă în fluxul experienței, ne dă dreptul de a socoti că, în ceea ce trece, crește și se păstrează ceva ce, tocmai, nu trece; că, în efemeritatea evenimentelor, se capitalizează un sens care nu se vede în mod nemijlocit; că descompunerea și distrugerea vizează doar stratul vizibil al existenței, fără să atingă celălalt strat, rezistent în fața ruinelor. Aceeși convingere a temporalității prinde viață în miturile care fac posibilă credința în durata valorilor personale; și aici, perisabilitatea și distrugerea pot trece drept destin al stratului fenomenal al omenirii, dar, privite din perspectivă mitică, ele devin etape ale creșterii valorilor. Similar, credința în continuitatea transformărilor, unde salturile mutaționale aparente sunt rezultatul opțiunii, constituie doar o completare necesară a ordinii, în care ce a trecut și e perisabil poate supraviețui în sfera sa non-empirică, valoroasă și, raportată la ordinea atemporală, poate opune rezistență timpului.

Așadar, la o privire superficială, este evident că e vorba, în toate cazurile, de același lucru: evitarea acceptării unei lumi întâmplătoare, care se epuizează de fiecare dată în situații nedurabile, care constituie ceea ce reprezintă ea însăși acum, fără a trimite la nimic altceva.

Abia în acest punct, înregistrat aproape ca o evidență, apare întrebarea propriu-zisă cu privire la izvoarele dorinței menite să ne dezvăluie localizarea lumii într-o structură